

С.Л.Парфілова
О.С. Лисенко
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена аналізу поглядів на проблему мотивації. Розглянуто існуючі підходи до формування навчальної мотивації молодших школярів. У статті розкрито поняття мотивації, навчальної мотивації; розкрито зміст мотивів, охарактеризовано провідні групи мотивів. Визначено умови формування навчальних мотивів. Виявлено особливості створення ситуації успіху у навчальній діяльності як суб'єктивного психічного стану задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища.

Ключові слова: *мотивація, мотив, навчальна мотивація, спонука, пізнавальний інтерес, методи стимулювання, ситуація успіху, молодші школярі.*

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням сучасної системи освіти є спрямування учнів на вироблення позитивної мотивації та підвищення інтересу до навчання. Теорія мотивації впливає з необхідності будувати педагогічний процес таким чином, щоб його методика орієнтувалася на якомога глибше проникнення у внутрішній світ дитини, мала на меті пробуджувати і розвивати в ній здібності й нахили. Основним у педагогічному мистецтві вчителя є вміння спонукати, а не примушувати. Для кращого переходу на нову систему освіти, яка спрямована на формування в школярів бажання вчитись, досягати відповідних цілей, першочерговим завданням є розвивати в учнів інтерес та формувати позитивну мотивацію до навчання. Спонукування дітей на досягнення успіху у навчальній діяльності з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та створення відповідних виховних ситуацій, сприятиме розвитку їхніх потенційних можливостей і

бажання отримувати новий досвід у процесі навчання та формуватиме позитивну мотивацію навчання.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить про відсутність єдності у визначенні поняття мотивації, а отже недостатність вивчення її окремих аспектів. Проблема мотивації потребує подальшого вивчення у зв'язку із зростанням вимог сучасного суспільства до процесу та результатів навчання, новими умовами освітнього процесу у школі. Вивченням питання мотивації навчання у педагогіці та психології займалися М. І. Алексєєва, Л. І. Божович, П. А. Гончарук, А. К. Маркова, Г. С. Костюк, М. Лук'янова, В. А. Семиченко, та інші [1; 4; 7; 10].

Мета статті. Ми вважаємо за потрібне проаналізувати найпоширеніші у психолого-педагогічній літературі погляди на сутність мотиву і мотивації, розглянути особливості формування навчальної мотивації учнів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Успіх навчальної діяльності залежить не лише від засвоєння учнями знань, а й від мотивації учіння, тобто від прагнень самостверджуватися, досягати високих результатів. Чим вищий рівень мотивації, тим більше чинників спонукають дитину до діяльності, тим більших результатів вона може досягти.

Розвиток в учня позитивної навчальної мотивації є основою ефективності навчального процесу. Керування процесом учіння потребує від учителя розуміння сутності мотивації навчальної діяльності, основних закономірностей її функціонування та розвитку.

Аналіз літературних джерел свідчить, що у сучасній психології і педагогіці відсутня єдність у визначенні сутності поняття мотивації. Під поняттям мотивація розуміють декілька психологічних явищ, а саме:

- 1) систему факторів або сукупність причин, які спрямовують людину до виконання певних дій чи бездіяльності, спонукають до активності;

2) усвідомлене використання цілої системи збудників, які сприяють активізації діяльності;

3) процес розгортання системи збудників, який безпосередньо відбувається в структурі відповідної діяльності [10, 34].

Відсутність єдності визначення поняття мотивації свідчить про різнобічність аспектів цього питання, а також про складність та багатозначність самої мотивації.

У педагогіці та педагогічній психології мотивація має різні визначення. Зокрема, М. І. Алексєєва вважає, що мотивація це сукупність причин, які визначають різні прояви активності учнів [1, 4]. А. К. Маркова вважає, що мотивація є багатомірним утворенням окремих мотивів, потреб, цілей, намірів, інтересів, ідеалів, цінностей. Вона підкреслює, що «навчальна мотивація складається з ряду спонукань, які постійно змінюються і вступають у нові зв'язки один з одним. Тому становлення мотивації – не просте зростання позитивного або посилення негативного ставлення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, які входять до неї» [7, 57].

Мотивацію трактують по-різному:

- 1) як сукупність чинників, що підтримують і направляють, тобто що визначають поведінку (Ж. Годфруа);
- 2) як сукупність мотивів (К. К. Платонов);
- 3) як спонуку, що викликає активність організму і визначає її спрямованість;
- 4) як процес психічної регуляції конкретної діяльності (М. Ш. Магомед-Емінов);
- 5) як процес дії мотиву і як механізм, що визначає виникнення, напрям і способи здійснення конкретних форм діяльності (І. А. Джідарьян.);
- 6) як сукупна система процесів, що відповідають за спонуку і діяльність (В. К. Вілюнас .) [6].

Розбіжність у визначенні сутності мотивації в цілому та навчальної мотивації, зокрема, виявляється і у різних підходах до визначення поняття мотиву, серед яких В. А. Семиченко виділяє наступні.

Мотив як спонукання. Відповідно даного підходу мотивом є не будь-яке спонукання (стимул), а саме внутрішнє усвідомлене спонукання, що власне і визначає наскільки людина готова до діяльності.

Мотив як потреба. При цьому стимулом до діяльності виступає саме потреба. Проте є деякі розбіжності у різних авторів, що пов'язані зі співвіднесенням мотиву і потреби, а саме: потреба і є мотивом, потреба є частиною, потреба і мотив пов'язані опосередковано, потреба дає поштовх до виникнення мотиву тощо.

Мотив як намір. Прихильники даного підходу розуміють мотив як намір, оскільки він відображає у собі плани людини на майбутнє, має відповідну ціль, задум діяти певним чином в тій чи іншій ситуації. Відповідно спільні характеристики з мотивом і дають підстави розглядати мотив як намір.

Мотив як ціль. В даному випадку потреби відокремлюються від мотиву, а рушійною силою активності виступає власне предмет задоволення потреби, який обов'язково має усвідомлюватись людиною. Тобто мотивом є ціль, якої прагне досягти людина.

Мотив як стан. В основі даного підходу лежить твердження, що будь-яке спонукання до діяльності може виникнути в результаті перебування людини у певному стані. Тобто між потребою та предметом її задоволення знаходиться певний стан, який містить захоплення, моделювання "потребового" стану, що передує стану задоволення і являє собою власне мотив діяльності.

Мотив як оцінювання. Завдяки задоволенню, яке є позитивним оціночним відношенням, що виконує оціночну функцію, у людини з'являється мотиваційна установка на виконання певної діяльності. І саме

задоволення сприяє тому, що людина вирішує діяти певним чином у майбутньому.

Мотив як емоції. Виникнення та задоволення потреб відбувається завдяки мотиву та емоціям. Тобто сила потреб проявляється через певне емоційне переживання. Мотив має емоційну складову, а емоція може виступати самим мотивом. У цьому і проявляється їхній взаємозв'язок.

Мотив як стійкі властивості особистості. Представники цього підходу стверджують, що на поведінку людини крім зовнішніх стимулів впливають і стійкі якості особистості. Тому у формуванні мотиву вони теж безпосередньо беруть участь, визначаючи характер діяльності.

Мотив як першопричина активності. За даним підходом мотивом може виступати будь-які зовнішні і внутрішні обставини, які визначають діяльність особистості. Ці обставини є “мотиваторами”, серед яких виділяють: інтереси, нахили, особливості зовнішньої ситуації, можливості особистості, умови досягнення мети, особистісні моральні принципи [10, 57-63].

Різні підходи до визначення сутності мотивації породжують різні трактування мотиву. Мотив – це найважливіша складова мотиваційної сфери людини, це реальне спонукання, яке змушує людину діяти у певній життєвій ситуації, за певних умов [5]. Ефективність навчальної діяльності безпосередньо залежить від мотивів, які спонукають молодшого школяра до активності і визначають її спрямованість. Для формування інтересу та позитивної мотивації до навчальної діяльності вчитель має розвивати саме мотиви навчання.

Мотиви, що стимулюють учнів до навчання М. І. Алексєєва, Ю. К. Бабанський, Л. І. Божович та ін. поділяють на соціальні та пізнавальні навчальні мотиви [1, 8-9; 2, 181-182; 4, 23-26].

Соціальні мотиви, які сприяють вихованню у молодших школярів позитивного ставлення до навчання, формуються, в першу чергу, батьками, а вже потім учителем. Ця група мотивів проявляється у прагненнях дітей,

почуттях відповідальності, обов'язку. Серед широких соціальних мотивів виділяють великі групи мотивів за джерелом виникнення, змістом та спрямованістю [1, 10].

Пізнавальні мотиви формуються у процесі вивчення різних навчальних предметів, мають на меті розширення і поглиблення знань, умінь і навичок, прищеплення інтересу до знань і процесу їх набуття. На формування пізнавальних мотивів впливають як індивідуальні психологічні фактори, так і педагогічні умови процесу навчання. Крім потреб, здібностей, нахилів, інтересів учнів, для формування пізнавальних мотивів слід враховувати і як саме вчитель організовує навчальну роботу, які прийоми, методи застосовує. Це відіграє досить значну роль у розвитку позитивної мотивації до навчальної діяльності.

Зазвичай, у навчальній діяльності молодші школярі керуються не лише пізнавальними чи соціальними мотивами, а здебільшого їх поєднанням, яке створює найбільш сприятливий вплив на учнів з метою підвищення інтересу до навчання та прагнення досягати успіху у будь-якій діяльності.

Отже, для формування мотивів навчання потрібна раціональна організація навчально-виховного процесу, при якій школярі виступали б активними учасниками пізнавального процесу. У дітей з'являється внутрішня потреба до учіння, позитивне ставлення до навчального процесу в тому випадку, якщо вони мають можливість зайняти активну позицію у навчально-пізнавальній діяльності. Для цього потрібно зрозуміло викладати матеріал, вміло організовувати самостійну роботу для оволодіння знаннями, уміннями й навичками, показувати практичну значущість навчального матеріалу, добирати цікаві тексти з різних стилів рідної мови, формувати життєво важливі вміння (написати твір, скласти діловий документ, план прочитаного твору та ін.), вміло поєднувати різні методи, прийоми та способи навчальної роботи, створювати проблемні ситуації, використовувати елементи зацікавленості, вдаватися до гумору, викликати емоції, переживання подій тощо.

Для формування навчальних мотивів велике значення має використання ситуацій пізнавальної новизни, пізнавальних ігор, навчальних дискусій, пізнавальних суперечностей, використання різноманітних аналогій, створення ситуацій успіху тощо. Як метод мотивації виступає аналіз життєвих ситуацій. Цей метод безпосередньо мотивує навчання за рахунок максимально ймовірної конкретизації знань, тісного зв'язку з особистісною вагомістю для учня і його оточення.

Найважливішим мотивом навчання є почуття успіху, задоволення від досягнутого. Одним із найдієвіших методів навчальної мотивації молодших школярів має бути створення на уроці ситуації успіху. Ситуація успіху – це суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища.

Ситуація успіху досягається тоді, коли сама дитина визначає цей результат як успіх. Об'єктивна успішність діяльності учня – це успіх зовнішній, бо якість результату оцінюється свідками дійства. Усвідомлення ситуації успіху, розуміння її значущості виникає у дитини після здолання своєї боязкості, психологічного утиску та інших труднощів [9, 43].

Слід відзначити, що навіть інколи пережита школярем ситуація успіху може залишити надзвичайне емоційне враження в його душі, різко змінити на позитивне стиль життя [8].

Ю. К. Бабанський зазначає, що будь-який метод, що використовує вчитель у навчально-виховній роботі може виконувати мотиваційну функцію. Проте все ж серед методів навчання він виділяє окрему групу методів стимулювання та мотивації навчання, спрямованих на формування позитивної мотивації та стимулювання учнів до активної пізнавальної діяльності. У відповідності до основних груп мотивів навчання Ю. К. Бабанський поділяє методи стимулювання на дві групи:

1. Методи формування пізнавальних інтересів (пізнавальні ігри, аналіз життєвих ситуацій, навчальні дискусії, диспути, створення ситуацій новизни, успіху та ін.).

2. Методи стимулювання обов'язку і відповідальності (метод роз'яснення учням суспільної та індивідуальної значущості навчання, метод пред'явлення вимог до навчання, методи заохочення і покарання) [2, 183-195].

Ці методи покликані стимулювати в учнів інтерес до навчальної діяльності та формувати бажання досягати в ній високих результатів, відповідних успіхів. Бажання досягти успіху сприятиме виробленню у молодших школярів стійкої позиції щодо навчальної діяльності, формуватиме відповідні якості особистості, а також сприятиме позитивному ставленню до навчання, отримання нових знань, збагаченню власного світогляду.

Т. В. Бланк наголошує, що успіх навчальної діяльності залежить від того як уміло вчитель формує позитивну мотивацію навчання [3, 2-4]. Для цього крім використання відповідних методів стимулювання вчитель має виконувати й інші завдання, а саме: вивчати мотиваційну сферу кожного учня; враховувати інтереси і нахили дітей; надавати їм шанс себе проявити; формувати нові мотиви, що підвищують інтерес до діяльності; спонукати до цілепокладання; створювати здорове суперництво, а також підтримувати успіх школярів та створювати для цього відповідні умови. Вчитель повинен використовувати усі можливі методи, засоби навчання з метою формування позитивної мотивації та бажання учнів вчитись. Лише за таких умов навчання буде цікавим, викликатиме у них інтерес та захоплення.

Висновок. Отже, для формування навчальної мотивації слід застосовувати різні методи, засоби та прийоми стимулювання. Формуючи позитивну мотивацію вчитель не лише розвиває інтерес чи відповідальне ставлення молодших школярів до навчання, але й сприяє формуванню бажання досягати високих результатів, почувати себе успішною особистістю. Це в свою чергу сприяє як підвищенню пізнавальної активності учнів, так і формує відповідні якості особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева М. И. Мотивы навчання учнів / М. И. Алексеева. – К.: Радянська школа, 1974. – 120 с.
2. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе / Ю. К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1985. – 208 с.
3. Бланк Т. В. Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів / Т. В. Бланк // Початкове навчання та виховання : наук.-метод. журн. – Харків : Основа. – 2009. – № 16/18. – С. 2-9.
4. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л. И. Божович, Л. В. Благоннадежиной. – М.: Педагогика, 1972. – 352 с.
5. Канюк С. С. Психологія мотивації: Навчальний посібник / С. С. Канюк. – К.: Либідь, 2002. – С. 238–248.
6. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб.: Питер, 2002. – 116 с.
7. Маркова А. К. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
8. Мухина В. С. Шестилетний ребенок в школе: Кн. для учителя / В. С. Мухина. – М.: Просвещение, 1990. – 175 с.
9. Освітні технології: Навч.-метод. посіб / За заг. ред. О. М. Пехоти. – К.: А С К, 2001. – 256 с.
10. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность» / В. А. Семиченко. – К.: Милениум, 2004. – 521с.

РЕЗІЮМЕ

Л. С. Парфилова, О. С. Лысенко. Психолого-педагогические подходы к проблеме учебной мотивации младших школьников

Статья посвящена анализу взглядов на проблему мотивации. Рассмотрены существующие подходы к формированию учебной мотивации младших школьников. В статье раскрыто понятие мотивации, учебной мотивации; раскрыто содержание мотивов, охарактеризованы ведущие группы мотивов. Определены условия формирования учебных мотивов. Выявлены особенности создания ситуации успеха в учебной деятельности как субъективного психического состояния удовлетворения следствием физического или морального напряжения исполнителя дела, создателя явления.

Ключевые слова: мотивация, мотив, учебная мотивация, побуждение, познавательный интерес, методы стимулирования, ситуация успеха, младшие школьники.

SUMMARY

L. S. Parfilova, O. S. Lysenko. Psychological and pedagogical approaches to learning motivation junior schoolchildrens

The article is devoted to the analysis of the views on the problem of motivation. The ways of formation the educational motivation of younger students are considered. The article is explained the concept of motivation, learning motivation; is explained the content of motives, are described the leading groups of motives. The conditions of formation the learning motivation are indicated. The features of creation the situation of success in educational activity are discovered as a subjective mental state of satisfying as a result of physical or mental stress of the artist of the occasion, the creator of the phenomenon.

For a better transition to the new system of education, which aimed at developing students desire to learn, to achieve their objectives, the priority task is to develop students' interest and generate positive motivation to learn.

The analysis of the literature shows that in a modern psychology and pedagogy there is no unity in the essence of definition the concept of motivation.

Motivation is a multidimensional form of individual motives, needs, goals, intentions, interests, ideals and values. The learning motivation consists of several motives that are constantly changing and enter the new connections with each other.

Motivation – is one of the most important conditions that ensures the successful development of students' knowledge, serves them a source of new information and understanding, its language development and self-understanding of the material.

There are different approaches to the definition the essence of motivation, that generate different interpretation of motive. Motive - is the most important part of the motivational sphere of man, is the real motivation that causes people to act in certain situations, under certain conditions.

The efficiency of educational activity directly depends on the motives, which impulse the primary school children to activity and determine its aspiration. The teacher should develop the motives of education for generating the interest and positive motivation for learning activities.

Forming a positive motivation, the teacher not only develops interest and responsible attitude to teaching the primary school children, but also contributes to a desire to achieve high results, feel yourself a successful person.